

Література:

1. *Медведев В. В. , Плиско П. В.* Бонитировка почв и качественная оценка пахотных земель Украины. – Харьков: - 2006 .
2. *Серый А. И. , Оголенко Н. В.* Современная система бонитировки почв в УССР // Укр. НИИНТИ. Сельское хозяйство. Серия 31.1. Обзорная информация. – Киев: 1987.
3. *Оцінка земель. Навчальний посібник. /За ред. д.е.к. наук М. Т. Ступеня.* – Львів. – 2005.
4. *Кузьмичов В. П.* Головні принципи бонітування ґрунтів України // Агроекологія і ґрунтознавство. – Київ. 1969, вип. 8.
5. *Ковалишин О. П.* Історія земельних відносин в Галичині // Економіка сільськогосподарського виробництва. - Київ: - 1998, №2.
6. *Позняк С. П., Кіт М. Г., Гавриш Н. С.* та інші. Землі сільськогосподарського призначення, права громадян. – Львів, 2005.
7. *Магазинчиков Т. П.* Земельний кадастр. – Львів; 1991.
8. *Крикунов В. З., Полупан Н. И.* Почвы УССР и их плодородие., Кив – 1987.
9. *Канаш О. П.* Сучасні проблеми грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення // Землевпорядкування, 2001, №1.

Summary:

Ol'shanska T. HISTORY PRE-CONDITIONS OF ESTIMATION OF EARTHS OF TERNOPIL REGION.

Estimation of earths works are explored beginning from a feudal day and to the present. Done attempt to link the change of the landed relationships with high-quality and money estimation of earths during domination of Lordly Poland, Austro-Hungary and Russian empire, Soviet Union and independent Ukraine.

Надійшла 28.04.2008

УДК 911.3

Володимир КАНСЬКИЙ

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТИПОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІСОВИХ АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ

Постановка проблеми. Історії формування, розвитку та антропогенізації лісів приділено достатньо уваги. Здебільшого це праці стосовно знищення та використання лісів. Історії розвитку досліджень *лісових антропогенних ландшафтів* присвячені лише окремі статті або розділи в монографіях [5, 11, 24]. Разом з тим, лісові антропогенні ландшафти зараз домінують в структурі сучасних лісових ландшафтів і їх площі будуть зростати у майбутньому. Практика уже давно показала, що типологія лісових ландшафтів має суттєве значення у їх раціональному використанні та охороні [2, 9].

Мета дослідження. Розглянути, хоча би частково, як постановку проблеми, історію розвитку типології лісових антропогенних ландшафтів.

Результати дослідження. Широке розповсюдження й значне різноманіття лісів сприяли їх поділу на певні типи. У народі з найдавніших часів окремі лісові масиви мали свої назви: сосняк – бір, дубовий ліс – діброва, ялиновий – рамень тощо. Це зафіксовано навіть у літописах: „Б’яже около града (Кієва) льси бор” [14, ст. 252]. Частина цих народних назв застосовується у лісовій типології.

Перші практично обґрунтовані спроби поділу лісу на типи (категорії) зроблені лісівниками у другій половині XIX ст. У 90-х роках XIX ст. професор А.Ф. Рудзький запропонував поділ лісів на „умовні утворення” по характеру рельєфу, ґрунтів та якості деревини [21].

Розвиваючи типологію А.Ф. Рудзького, відомий лісівник Д.М. Кравчинський ввів поняття „господарський тип лісу”, вперше звернувши увагу на значення антропогенного чинника у їх класифікації [16]. Професор Петербурзької АН С.І. Коржинський, один із засновників фітоценології, запропонував свою типологію лісів, у котрій за основну ознаку

поділу було взято склад деревостану, кущів, трав'яного й мохового покриву. Умови середовища С.І. Коржинський не врахував [15].

Значно раніше, ніж були опубліковані перші ландшафтознавчі праці, у лісознавстві започаткували своєрідний напрям в дослідженнях лісів, який з сучасних позицій можна назвати *ландшафтно-типологічним*. В його основі, тобто в основі типології лісів, було поняття типу лісу, або типу насадження, введеного в літературу Д.М. Кравчинським наприкінці XIX ст. [16]. Подібне до Д.М. Кравчинського визначення типу насадження дав видатний лісознавець кінця XIX - початку XX ст. А.А. Крюденер. Під типом насадження він розумів (цитовано за З.Ю. Геружинським) „суму всіх чинників, які дають нам поняття про відомий ліс, а саме: клімат, ґрунти, інсоляцію, які визначають склад насадження, умови відновлення і характер ведення господарства”.

За Г.Ф. Морозовим, вчення про типи насаджень повинно складати наукову основу лісознавства, і при цьому „... ліс та його територія повинні злитися для нас в єдине ціле, географічний індивідуум або ландшафтну структуру” [19]. З усіх лісоводів свого часу Г.Ф. Морозов був найбільш близьким до розуміння єдності організмів і середовища. Він писав: „Кожна класифікаційна одиниця – чи то зона, область або тип лісу уявляється нам складним співжиттям живих організмів у неодмінному зв'язку із зовнішнім середовищем” [19]. Г.Ф. Морозов вперше *типи лісу* поділив на *основні* та *тимчасові*. Основні виникають в результаті тривалої еволюції ґрунтів і деревної рослинності: діброви на темно-сірих суглинках (ґрунтах), сосняки на супісках тощо. До тимчасових він відносив насадження, що формувалися завдяки зміни порід під впливом рубок, пожеж та інших антропогенних причин [18]. Ідеї Г.Ф. Морозова були сприйняті суперечливо. І зараз одні вчені опираються у дослідженнях лісів в основному на ґрунти (виходячи з положень вчення Г.Ф. Морозова раннього періоду), інші розвивають ботанічний підхід. Зміни порід можуть бути віковими, глобальними й такими, що розглядаються в історико-географічному аспекті. Зміни, що проходять за час життя 2-3 поколінь деревостану зумовлені стихійними явищами або людиною. Якщо вікові зміни порід відбуваються внаслідок внутрішніх обставин у лісі (ендодинамічні зміни за В.М. Сукачовим), то короточасні зміни проходять внаслідок дії зовнішніх чинників (екзодинамічні зміни).

Поступово погляди Г.Ф. Морозова на тип лісу еволюціонували. Пізніше він розглядав тип лісу більш широко, враховуючи вже 5 чинників: 1) внутрішні – біоекологічні властивості деревних порід; 2) географічне середовище (клімат, рельєф); 3) біосоціальні відношення між рослинами і середовищем; 4) історико-екологічні причини; 5) вплив людини [19 с. 82].

Враховуючи те, що під антропогенним впливом будь-які типи лісу перетворюються у тимчасові, В.М. Сукачов запропонував ділити їх на корінні та похідні [22]. Цей поділ виявився більш вдалим і в подальшому знайшов застосування в антропогенному ландшафтознавстві [11]. В.М. Сукачов вважав, що тип лісу потрібно визначати за самими насадженнями – фітоценозами, за його виразом, „за фітосоціальним змістом”. Він створив нову лісотипологічну школу, яка отримала назву „фітоценологічної” (1904-1908 рр.).

В Україні погляди Г.Ф. Морозова сприйняли і розвивали Є.В. Алексєєв [1,2,3], П.С. Погребняк [20], Д.В. Воробйов [8] та інші. Лісотипологічні дослідження Є.В. Алексєєва [1] значні тим, що він приурочив їх до конкретного, доволі однорідного за фізико-географічними ознаками, регіону поліського і лісостепового Правобережжя України. Це дало йому можливість глибше проаналізувати причини лісотипологічного різноманіття і навести детальнішу характеристику типологічних структур. Тип лісу він визначав як „сукупність лісових ділянок, подібних за кліматичними і ґрунтовими ознаками, придатних для росту подібних деревних порід, і покривом рослинних угруповань з однаковими властивостями і з однаковим застосуванням заходів з метою відновлення і виховання лісу” [1]. На відміну від своїх попередників, Є.В. Алексєєв використав бонітет як вагомий показник типу лісу і види рослинного вкриття як його індикатор. Цим самим, за оцінкою П.С. Погребняка,

Є.В. Алексеев дійшов висновку, що рослинність має бути головним критерієм для визначення типів лісу та їхніх місцезнаходжень. Йому також належить двомірна схема класифікації типів лісу „по суходолу” і „по мокрому”. Вона мала вигляд стінки, по горизонталі в якій розташовувався ряд зволоження (найсухіші, сухі, свіжі, вологі, сирі), а по вертикалі – ряд родючості (бори, субори, груди, діброви). Пізніше, у двадцятих роках минулого сторіччя за її зразком П.С. Погребняк запропонував класифікаційну (едафічну) сітку типів лісорослинних умов, яку часто називають сіткою Алексеева-Погребняка (рис. 1).

З огляду на невелику типологічну різноманітність лісів Правобережжя України й відносну одноманітність її кліматичних умов, запропонована нова едафічна сітка ввібрала в себе основну різноманітність лісорослинних умов цієї території, і її можна було трактувати як класифікаційну систему.

Н/Т	А	В	С	Д	Гігروتони ↓
0	Піщана ковчуга Безсмертник		Перлівка Осока волосиста	Дрібні осоки	Ксерофільні (дуже сухі)
1	Мучниця Сон		Зірочник		Мезоксерофільні (сухі)
2	Брусниця	Бузьколиста медунка	Моренка		Мезофільні (свіжі)
3	Зелені мохи Чорниця		Звичайна медунка		Мезогідрофільні (вологі)
4	Молінія Лохина		Безшпак жовтий Тавола Болотна		Гідрофільні (сирі)
5	Багно Пухівка Журавлина	Сфагнум	Розрив-трава Жовтяниця Болотна папороть Калужниця		Ультрогідрофільні (болота)
Н/Т	Бори	Прості субори	Складні субори	Діброви	Трофотони ←

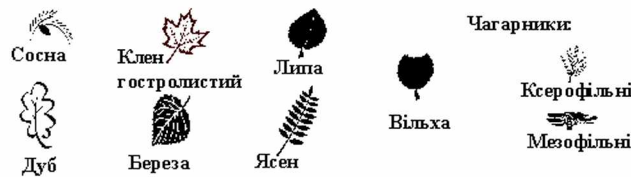

Рис. 1. Едафічна сітка (класифікаційна схема) ґрунтових місць існування. Нанесені умовні позначення деревних порід і назви більш поширених представників наземного покриву відповідно до градацій родючості і зволоження ґрунтів [20].

Названі лісознавці (Є.В. Алексєєв, П.С. Погребняк, Д.В. Воробйов та ін.) хоча й розглядали типи лісу як взаємопов'язану єдність типів деревостану й місця розташування, проте занадто переоцінили значення останнього в типології лісів.

Суттєвий внесок у подальший розвиток ландшафтознавчої типології натуральних лісів внесли науковці школи В.М. Сукачова [22], лісових антропогенних ландшафтів – Ф.М. Мількова [17]. За минулі 20-25 років типологія лісових натуральних й антропогенних ландшафтів в Україні занепала. Виділяються хіба-що праці М.М. Вересіна [7], М.А. Голубця [10], В.І. Білоуса [4,5,6] та інших. Так, М.М. Вересін, вивчаючи діброви колишньої радянської імперії зробив спробу виділити в них географічні екотипи, які він помилково назвав формами [7]. Більшу частину України та Білорусію М.М. Вересін відніс до так званої „західної форми” найбільш продуктивних дібров з найтривалішим періодом вегетації. У межах кожного з виділених географічних екотипів (форм) М.М. Вересін запропонував виділяти ще й екологічні екотипи. З ландшафтознавчого погляду, виділення екологічних екотипів є більш вдалим, бо вони тісно пов'язані з типами місцевостей. Класифікація М.М. Вересіна у порівнянні з іншими найбільш детальна, бо охоплює майже всю різноманітність дубових лісів, але не враховує їх місцеві відміни. У цій класифікації усі діброви України й Білорусі відносяться до одного Західного географо-кліматичного екотипу, у межах якого існують явно різноманітні кліматичні та ґрунтові умови.

У подальшому помилка М.М. Вересіна була частково виправлена у працях В.І. Білоуса [4,5,6], який при виділенні ґрунтових екотипів в дібровах більш чітко врахував особливості ландшафтних типів місцевостей та експозицію схилів. Як у М.М. Вересіна, так і в В.І. Білоуса значно більше уваги і в дослідженнях загалом і в типології лісів, приділено нагірним дібровам.

Досліджень присвячених типології, класифікації та іншим проблемам лісових натуральних й антропогенних ландшафтів поки що мало. Частково ці проблеми розглянуто в працях В.С. Давидчука [11,12], Г.І. Денисика [13], та ін. Так, Г.І. Денисик використавши теоретичні напрацювання в області антропогенного ландшафтознавства, вперше розробив класифікацію лісових (похідних і лісокультурних) антропогенних ландшафтів Правобережної України та детальніше Поділля [13], але нагірні діброви окремо не розглядав. С.В.Шевченко більше уваги приділяв лісовій фітопатології та значенню антропогенного чинника у деградації лісів [24]. Цим проблемам та впливу господарської діяльності на ліси Волинської області присвячено публікації В.Г.Юравчика. У зазначених та інших дослідженнях здебільшого розглядаються питання стосовно лісових ландшафтів як таких, у загальному.

Висновок. Пізнати історію розвитку типологічних досліджень лісових антропогенних ландшафтів необхідно з теоретичного погляду для їх порівняння з натуральними лісовими ландшафтами (структура, її зміни, динаміка тощо), з практичного – для раціонального, обґрунтованого відновлення лісів без додаткових затрат коштів і часу. У майбутньому саме на це буде звернено найбільше уваги.

Література:

1. Алексєєв Е. В. Об основных понятиях лесоводственной типологии. - Киев, 1927. - 225 с.
2. Алексєєв Е. В. Типы насаждений // Лесн. Журнал 1915. 1/2. - С. 52-53.
3. Алексєєв Е. В. Типы Украинского леса. Правобережье. К., - Би. 1925, 25 С.
4. Белоус В. И. Гибридные популяции дуба черенчатого и скального на Украине // ж. «Лесоведение», 1972. - №6. С. 37-46.
5. Белоус В. И. Опыт по прививкам дуба черенчатого // Лесоводство и агролесомелиорация. К.: Урожай, 1967 Вып. 9. 15 С.
6. Белоус В. И. Развитие популяционного семеноводства в лесах Правобережья Украины // Изв. высш. уч. заведений. Лесной журнал, 1984. 56 С.
7. Вересин М. М. Лесное семеноводство. М. Гослесбуиздат, 1963. - 158 с.
8. Воробьев Д. В. Методика лесотипологических исследований. - К.: Урожай, 1967. - 388 с.
9. Воробьев Д. В. Типы лесов Европейской части СССР. - К.: Изд-во АН УССР, 1953. - 451 с.

10. Голубець М.А. Ельники Украинских Карпат // К., Наукова думка, 1978. - 264 с.
11. Давидчук В.С., Петренко О.М., Шевченко Л.М. Фізико-географічні та ландшафтознавчі дослідження // Укр. географ. журнал. – 1996, № 2. - С. 26-31.
12. Давидчук В.С., Истомина Г.П. Ландшафты и их морфологическая структура. // Ландшафты пригородной зоны Киева и их рациональное использование. - К.: Наук. думка, 1983. - С. 77-138.
13. Денисюк Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. - Вінниця: Арбат, 1998. - 289 с.
14. Етологічний словник літописних назв Південної Русі.- Київ: Наук. думка, 1985.-252 с.
15. Коржинский С.И. 1891. Северная граница черноземной области восточной полосы Европейской России в ботанико-географическом и почвенном отношении, ч. 2.- Труды Об-ва естествоисп. При Казанск. ун-те, 22, вып. 6 С.
16. Кравчинский Д. Лесовозращение. - СПб, 1883. - 235 с.
17. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты. – Москва: Мысль, 1973.-222.
18. Морозов Г.В. О лесоводственных устроях.- М.: Гослесбумиздат, 1962.-25 с.
19. Морозов Г.Ф. Учение о лесе. - М.; Л.: Госиздат, 1924. - 406 с.
20. Погребняк П.С. Основы лесной типологии. Киев, Изд-во АН УССР, 1955.- 456 с.
21. Руджій А. Руководство к устройству русских лесов. - 3-е изд. - Спб., 1906. - 483 с.
22. Сукачев В.И. Руководство к исследованию типов леса. - М.-Л.: Государственное изд-во, 1930.- 320 с.
23. Термена Б.К. Лісознавство з основами лісівництва: Навчальний посібник. -Чернівці: Книги -XXI, 2004. - 160 с.
24. Шевченко С. В. Экологическая типология в лесной фитопатологии // Современные проблемы лесной типологии. - М.: Наука, 1985. - С. 102-104.

Summary:

Volodymyr Kanskyu. THE HISTORY OF TYPICAL RESEARCHES FOREST ANTHROPOGENIC LANDSCAPES.

The history of typical researches forest anthropogenic landscapes is considered; the role of leading forest-scientists in the making of these researches is shown.

Надійшла 05.05.2008

УДК 911.2(09)(477.63)

Тетяна ВАСИЛЕНКО

ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ КРИВБАСУ

Криворізький басейн є головним постачальником залізорудної сировини металургійним підприємствам України та значним її експортером на світовий ринок. Окрім того, у продуктивних товщах залізорудних родовищ Кривбасу знаходиться понад 40 видів металевих та неметалевих корисних копалин, які можуть знайти (і знаходять) господарське застосування, як в межах області, так і регіону загалом.

У той же час, історія дослідження та освоєння мінерально-сировинної бази Кривбасу в літературі висвітлені недостатньо. Фактично цим питанням частково присвячені лише роботи Г. Малахова, М. Старикова та А. Шостака (1955, 1956), у яких подано нарис розвитку гірництва у басейні. В останнє десятиліття проблемами розвитку та формування мінерально-сировинної бази басейну займаються В. Євтехов, І. Паранько (1997, 1999 та ін.).

З метою подальшого вивчення шляхів раціонального, комплексного використання природних ресурсів Криворізького басейну, формулювання завдань перспективних досліджень необхідно простежити тривалу та складну історію формування уявлень про особливості геологічної будови й становлення мінерально-сировинної бази регіону. У даній статті зроблена спроба узагальнити та систематизувати наявні літературні джерела з даної тематики, хронологічно упорядкувати геологічні, геоморфологічні, мінералого-петрографічні, гідрогеологічні дослідження, виокремити основні напрямки та завдання досліджень на різних етапах вивчення басейну, запропонувати перспективні та актуальні напрямки наступних геолого-геоморфологічних, природничо-географічних досліджень в Криворізькому регіоні.